

ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2458-7559

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.1043>

CİLT 2, SAYI 2, KIŞ 2016

s. 39-53

KARATEPE-ASLANTAŞ (AZATİWATAYA) TASVİR SANATINDA TEKNE BETİMLERİ

İrfan TUĞCU¹

Özet

Su; insanın bedensel olarak yaşam kaynağı olmasının yanı sıra yaşadığı dünyanın da her zaman için belirleyicisi olmuştur. Kültürel, ekonomik ve sosyal değişim / gelişiminin ana unsurlarından biridir su. Su hiçbir zaman ayıran değil aksine birleştiren bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşik hayatla birlikte su her anlamda bilinçli olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kültürler arası ilişkinin ana ulaşım yolu olan su ve onu aşmak için kullanılan araçlar, günümüz deniz aşırı ticaretin temellerini oluşturmaktadır. Deniz, nehir ve göllerde kullanılan su araçları, zamanla işlevlerine göre savaş, ticaret ve nehir gemileri olarak ayrılmışlardır. Tekne tiplerinin antik dönemdeki görünümünü, Mısır başta olmak üzere Mezopotamya, Ege, Doğu Akdeniz ve az sayıda da olsa Anadolu'da bulunmuş örneklerden bilmekteyiz². Bu örnekler deniz taşıtlarının kronolojik olarak gelişimlerini, benzerlik ve farklılıklarının ortaya konmasını sağlamıştır. Anadolu'daki erken örnekler kil modellerdir ve Kültepe (Kaniş) yerleşiminden ele geçmiştir. İkinci örnek ise tarihlendirmesi şu an için tartışmalı olsa da Yarımburgaz Mağarası'ndaki duvar resimleridir. Mimari plastik olarak en önemli örnekler ise Karatepe-Aslantaş kale yerleşimden bilinmektedir. Bu makalede Karatepe-Aslantaş kale yerleşimi ortostatlarında tespit edilen üç tekne modelinin teknik ve işlevsel açıdan özellikleri, önceki dönem çalışmalar üzerinden genel hatları ile tanımlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karatepe-Aslantaş, Savaş Gemisi, Ticaret Gemisi, Tekne, Çukurova

SHIP DESCRIPTIONS IN THE KARATEPE-ASLANTAŞ (AZATİWATAYA) IMEGERY

Abstract

Besides being an essential element of human's physical existence, water has always been a determining factor of the world they live in. It is one of the crucial determinants of cultural, economical and social developments/changes. Contrary to the common belief that water separates cultures, it has rather a unifying role. As early as the beginning of the settled life, water has been used consciously in every sense. Waterways that constitute the main route between cultural interactions and vessels used through them form the foundations of today's overseas trade activities. Through time, such vessels used in seas, rivers and lakes were differentiated by their functions as warships, merchant ships and river ships. The appearances of ancient vessel types are known mainly from early Egyptian depictions, as well as from Aegean and Eastern Mediterranean. Few examples from Anatolia can be

¹ Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, e-posta: irfan_tugcu@hotmail.com

² Duvar resimleri başta olmak üzere, seramikler üzerinde, mühür betimlerinde, mimari plastiklerde ve kil modellerden tekne tipleri tanımlanmaktadır.

added to this group. These depictions provide a chronological evolution of typological features and reveal the similarities and differences between naval vessels of different regions and periods. Early examples in Anatolia come from Kültepe (Kaniş) settlement in Kayseri as terracotta models. Although their dating is still controversial, further examples are the depictions on the wall paintings at the Yarımburgaz Cave in İstanbul. In terms of architectural decoration, the most important examples are known from Karatepe-Aslantaş fortified settlement in Osmaniye. This article aims to provide a general description of technical and functional aspects of three sea vessel depictions on Karatepe-Aslantaş orthostats based on previous studies on the subject.

Keywords: Karatepe-Aslantaş, warships, Merchantships, boat, Çukurova

GİRİŞ

Avcı – toplayıcılıktan yerleşik hayata geçen insan aslında yaşam alanını daraltmış ve kendini dar bir coğrafyaya hapsetmiştir.³ Ancak bir önceki yaşamına oranla küçülen bu hareket alanı, bilince dayalı yürütmüş olduğu tarım ve hayvancılık faaliyetleri sebebiyle artı ürün elde etmesini sağlamıştır. Artı ürünle başlayan ilk adım, toplumsal statü, iş bölümü, uzmanlaşma, kolektif yapı, artan nüfus ve bunlara bağlı olarak farklılaşan hammadde ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Hammadde ihtiyacı; çeşitlenen üretim faaliyetlerine bağlı olarak daha da farklılaşmış ve yaşam alanlarının etrafındaki dar bölgelerden karşılanamaz hale gelmiştir. Bu kısır döngü yani hammadde ihtiyacı yeni teknolojileri yeni teknolojiler ise hammadde ihtiyacını sürekli olarak artırmıştır. Yakın mesafeden karşılanamayacak boyuta ulaşan ihtiyaçlar uzun mesafeli ve deniz aşırı ticaretin tetikleyicisi olmuştur.⁴ Neolitik Dönemde ve yeni bulgulardan hareketle bu dönemin öncesinde de önemli olan ve gereksinim duyulan hammaddelerin başında obsidyen gelmektedir. Obsidyenin karadan olan ticaretinin yanı sıra deniz aracılığıyla da ticaretinin yapılmış olduğu elde edilen arkeolojik verilerle ortaya koyulmaktadır. Ege Denizi'nin ortasında yer alan, önemli obsidyen kaynaklarına sahip olan Milos Adası ve çıktığı adanın ismi ile anılan milos obsidyeni Anakaranın (Kıta Yunanistan) yanı sıra Batı Anadolu'daki ki Neolitik Dönem yerleşimlerde ele geçmiştir. Bu da Ege Denizi'nin bir şekilde aşıldığının göstergesidir.⁵ Bu kadar erken dönemde denizin hangi formda bir deniz taşıtıyla geçildiğini tanımlayabileceğimiz veri elimizde bulunmamaktadır. Deniz taşıtlarının görünüşleri ile ilgili en erken örnekleri Mısır, Mezopotamya ve Ege dünyasından bilmekteyiz. Mısır'da Negade II dönemine tarihlendirilen seramikler üzerinde yelkenli tekne tipleri tasvir edilmiştir.⁶ Eridu ve Ur'da çıkmış olan kilden modeller de tekne tipleri için öncü örneklerdir.⁷ Ege Denizi çevresindeki kültür bölgelerinin birbirleriyle olan temaslarının MÖ 11. bin yıla kadar geri gittiği bilinmektedir.⁸ Kiklad Adaları merkezli olan bu ticari ağ özellikle MÖ 4. bin yılsonu 3 bin yılbaşı itibarıyla oldukça yaygın ve güçlü bir hal almıştır. Deniz ticaretinde kullanılan teknelerin formlarını, Naksos adasındaki Erken Kiklad yerleşimi olan Korphi'de bulunan taş plaka üzerinde, Kiklad kültürüyle özdeşleşmiş (Frying pan) tava biçimli kaplar⁹ ve bunların yanı sıra kilden modeller olarak görmek mümkündür. Anadolu'daki örnekler ise Mısır, Mezopotamya ve Ege'ye nazaran oldukça geç bir tarihtendir. MÖ 2. binin ilk çeyreğinde Kültepe / Kaniş-Neşa'da bulunmuşlardır. M. Ö. 2. binin başında Anadolu ve Kuzey Mezopotamya arasında çok güçlü bir ticari ağ kurulmuştur.¹⁰ Assur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan bu çağdaki ticari ağın Anadolu'daki idari

³ Harari, 2015: 108.

⁴ McGrail, 2009: 56.

⁵ Neolitik Dönem ve öncesine giden deniz aşırı ticaretinin detayları için bkz. B. Horejs- B. Milic vd. 2015, s. 289-330; C. Perle's, T. Takaoglu vd, 2011, s.42-49; N. Kolankaya-Bostancı, 2011, s. 154-157; V. Şahoğlu, 2011, s. 172-177; Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011, s. 26-32; V. Şahoğlu-R. Tuncel, 2014, s. 65-83.

⁶ Seidelmayr, 1998: 19, lev. 18; Casson, 2002: 9, Levha 11.

⁷ Casson, 1995: 22, Fig. 20.

⁸ Stampolidis, Sotirakopoulou, 2011: 100.

⁹ Stampolidis, Sotirakopoulou, 2011: 101.

¹⁰ Özgüç, 2005: 3.

merkezi Kültepe / Neşa iken Kuzey Mezopotamya'da Assur kentidir. Anadolu'nun yazılı tarihinin başladığı kent olan Kültepe'de bulunan tekne modellerinin tümü hayvan başlıdır. Düz tabana sahip modeller dikdörtgen formludur ve kısa küreklerle yönlendirilen nehir tekneleridir.¹¹ İçki kabı (Riton) olarak¹² tanımlanan ve dini ritüellerde kullanılan örneklerden biri iç donanımı açısından farklılık göstermektedir. Pruva kısmı koçbaşı şeklinde olan teknenin orta kısmında tapınak modeli ve içinde tanrıça figürü bulunmaktadır. Tekne içinde tapınak modeli ve tanrıça figürü dışında iki erkek figürü yer almaktadır. Bunlardan biri küpeşte hizasında paddel tipinde küreği tutmaktadır. Diğer erkek figürü ise tapınağın arkasında iki kolu açık şekilde tapınağı tutar şekilde betimlenmiştir. Stil özelliklerine bakarak bu tekne modellerinin tümü yerel üretim olarak tanımlanmışlardır.¹³ Anadolu'daki erken örneklerden ikisi ise Yarımburgaz Mağarasında tespit edilmiştir. Paleolitik bir yerleşim olan mağaranın duvarındaki biri savaş biri ticari gemi olmak üzere iki adet tekne betimi saptanmıştır.¹⁴ Tarihlendirmeleri ile ilgili problemler olsa da bazı özellikler ve benzerliklerden yola çıkılarak, MÖ 2. binin son çeyreğine tarihlendirilmişlerdir. Mimari plastikte Anadolu için en iyi ve erken örnekler Karatepe-Aslantaş/Azatiwataya'dan bilinmektedir.¹⁵ Karatepe-Aslantaş güçlü bir sur sistemi ve bu sistem üzerinde yer alan iki anıtsal kapısı ile MÖ 1.binde Anadolu'daki önemli kale yerleşimlendendir. Kuzey ve güney olarak adlandırılan kapılar mimari plastiklerle (Ortastatlarla) oldukça hareketli hale getirilmiştir.¹⁶ Bu ortastatlar içerisinde yer alan üç kabartma üzerinde nehir ve denizde kullanılmış olan tekneler/gemiler belli bir konu bütünlüğü içerisinde gösterilmişlerdir. Kuzey kapısı 19 numaralı ortastat üzerinde tüm detayları ile tanımlanmış olan gemi stil kritik açısından oldukça önemlidir.

Karatepe – Aslantaş / Azatiwataya

Kayseri Develi'den başlayarak Çukurova yönünde gelişen, Eski Hitit ve devamında Geç Hitit döneminde de kullanım görmüş olan kervan yollarının belirlenmesi amacıyla, 1945 yılında başlayan araştırma projesi, hem ülkemiz hem de dünya arkeolojisi için çok önemli bir keşfin yapılmasına sebep olmuştur. T. Bossert başkanlığında H. Çambel ve U. Bahadır Alkım'ın da aralarında bulunduğu bilim heyeti tarafından yürütülen çalışmalar kapsamında, 1946 yılında o gün için Adana bugün ise Osmaniye il sınırları içerisinde olan Karatepe-Aslantaş bilim dünyasına tanıtılmıştır.¹⁷

Bugün olduğu gibi tüm çağlar boyunca kültürel zenginliği ile öne çıkan Çukurova'nın kuzeydoğusunda bulunan Karatepe-Aslantaş, *Azatiwataya* olarak adlandırılmaktadır.¹⁸ Toros sıradağlarının güneyinde, Ceyhan Nehri'nin (Pyramos) ovayla bütünleştiği alanda ve onun batısındaki *Ayrıca Tepesi* üzerinde bulunan Karatepe-Aslantaş deniz seviyesinden 224m yüksekliktedir (Levha 2a).¹⁹ *Ayrıca Tepesi* ve doğal olarak Karatepe-Aslantaş hem Ceyhan Nehri hem de Çukurova'yı Orta Anadolu'ya bağlayan kervan yoluna (Akyol ya da yerel şive ile Ağyol) hakim konumdadır (Levha 2b).²⁰ Karatepe-Aslantaş'taki sistematik kazılar 1947 yılında başlanmış, 1957 yılına kadar yürütülmüştür. Uğur Bahadır Alkım'ın bilimsel danışmanlığında 11 sezon devam eden kazı çalışmaları sonucunda 3 mimari tabaka açığa çıkarılmıştır. Bunlardan 2. ve 3. mimari tabakalar kale içerisindeki belli alanlarda, mimari bütünlük içerisinde değerlendirme imkânı vermeyen kalıntılarla temsil edilmektedir.²¹

¹¹ Özdaş, 2000: 150.

¹² Özgüç, 2005: 185.

¹³ Özgüç, 2005: 186.

¹⁴ Özdoğan, 1986: 6-7; Özdaş, 2000: 46-47.

¹⁵ Çambel, Özyar, 2003: 23, 29, 84 vd.; Akman, Bossert, Bossert, 2014: Tafel 14/2.

¹⁶ Bossert, Alkım, 1950: 17.

¹⁷ Alkım, 1948: 534; Çambel, 2001: 122; Çambel-Özyar, 2003.

¹⁸ Darga, 1992: 335.

¹⁹ Çambel, Özyar, 2003: 9.

²⁰ Akman, Bossert, Bossert, 2014: 19.

²¹ Alkım, 2011: 76 vd, Darga, 1986: 372-379.

1. tabaka ise Karatepe-Aslantaş (*Azatiwataya*) hakkındaki tüm bilgileri aldığımız mimari tabakadır. Ayrıca *Tepesi'nin* topografyasıyla uyum içinde şekillenmiş olan oval formlu sur sistemi korunaklı kaleyi oluşturmaktadır. Tepenin en üst noktasına ve güney kapısına yakın alanda dört mimari tabakaya sahip saray olarak tanımlanmış bir yapı kompleksi yer almaktadır.²² Yine güney kapısının yakınında ve sur duvarına yaslanmış şekilde açığa çıkarılmış olan mimari kalıntı, 1. Mimari tabakaya tarihlenmekte ve garnizon binası olarak tanımlanmaktadır.²³ Bu mimari tabakaya tarihlenen bir diğer mimari kalıntı da diğer örneklerle aynı alanda yer almaktadır. Güney kapının doğusunda ve ona eklenmiş şekilde açığa çıkarılan mimari kompleks kutsal alan ve ona bağlı olarak şekillenmiş depo mekanları olarak tanımlanmıştır.²⁴ Kuzey kapısına yakın yamaç alanda açığa çıkmış olan bir diğer kalıntı da 1. Mimari tabakaya tarihlendirilmiştir. Garnizon binasına benzerliklerinden ötürü kamusal özellikli bir kullanımın var olduğu düşünülmektedir (Levha 2c).

Karatepe-Aslantaş 1. tabakasının en önemli mimari kalıntısı, sur ve ona bağlı olarak gelişim göstermiş olan kuleler ve kapılardır. Masif kulelerle desteklenmiş olan sur sistemi doğu-batı doğrultusunda 195m kuzey-güney doğrultusunda 375m uzunluğundaki alanı çevrelemekte bu da toplam 4.8 hk'lık alanı kaplamaktadır.²⁵ Ana sur sisteminin dışında tepenin doğu yüzünde kuzey ve güney yönden Ceyhan nehrine doğru inen bir yan sur sistemi bulunmaktadır. Bu yan sur sisteminin kuzeyden uzanan kanadının günümüzde göl sularının içinde de devam ettiği son dönemde yürütülen çalışmalarla tespit edilmiştir.²⁶ Yer yer 4 m kalınlığa sahip olan sur sistemi belli aralıklarla 33 adet masif kuleyle desteklenmektedir (Levha 2c). Bu kulelerden 5 tanesi kaleye girişi sağlayan anıtsal özelliklerdeki kuzey ve güney kapıları ile bağlantılıdır. Bu anıtsal kapılar kulelerle desteklenmiş ve rampalı giriş sistemleri ile savunulması ve korunması daha kolay olabilecek bir mimari anlayışla inşa edilmişlerdir.²⁷ Ayrıca *Tepesi'nin* yüksek noktasında ve güneybatı yönde yer alan kapı *yukarı giriş* (Güney kapısı) (Levha 3b), tepenin kuzeydoğu yamacındaki kapı ise *aşağı giriş* (kuzey kapısı) (Levha 3a) olarak adlandırılmıştır.²⁸

Sur duvarının simetrisinde olmayan, kulelerle derinlik sağlanmış olan kapılar; uzun avlulara ve kale içlerinde kalan kısımlarında ise karşılıklı konumlanmış odalardan oluşan bir mimari ünitelerdir. İç odalarda ve tüm avlu hatları boyunca taş temel üzerine yerleştirilmiş ortastatlar yer almaktadır. Bu Ortastatlar görsel özelliklerinin yanı sıra giriş kapısı ve onu destekleyen kule duvarlarının örgü elemanı olarak kullanılmaktadır. Kuzey ve güney kapıda toplam 115 adet ortastatın tümü bazalttandır ve 100 tanesinde kabartma bulunmaktadır. Bu kabartmalarda başta dini konular olmak üzere, sosyal yaşam, günlük aktiviteler, belirli tarihi olaylar ve deniz-nehirlerde kullanılan taşıtlarla ilgili sahneler yer almaktadır.²⁹ Bu ortastatlar yerel ustalık eserleri olsalar da kendi içlerinde alan kullanımı, anlatımdaki detaylar ve işlenme biçimlerine bakılarak iki gruba ayrılmışlardır. Daha kaliteli işçiliğe sahip olan kabartmaları Çambel A grubu, Orthmann ise Karatepe I grubu, daha basit çizgiler ve görece acemi işçiliğe sahip olan kabartmaları ise Çambel B Grubu, Orthmann ise Karatepe II grubu olarak adlandırmışlardır.³⁰ Ayrıca kapılardaki kabartmaların üzeri ve boş alanlar başta olmak üzere fırtına tanrısının gövdesindeki hiyeroglif sistemdeki Luvice ve alfabetik sistemle Fenikece yazıtların yardımıyla, Karatepe-Aslantaş kale yerleşimin adının AZATİWATAYA olduğunu ve yerel yöneticisinin adının ise AZATİWATAS olduğunu öğrenmekteyiz. Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, günlük

²² Çambel, Akman, 2001: 292; Akman, 2014: 69 vd.

²³ Alkim, 1958: 630.

²⁴ Akman, 2014: 82 vd., Abb. 31.

²⁵ Akman, 2014: 23.

²⁶ Çambel-Akman, 2001: 290.

²⁷ Çambel- Akman, 2001: 293, Akman, 2014: 25

²⁸ Bossert-Alkim vd., 1950: 2

²⁹ Darga, 1992: 338.

³⁰ Bossert, Alim, Çambel vd. 1950: 18; Orthmann, 1971: 106; Darga, 1992: 340; Çambel, Özyar, 2003: 119,142. Akurgal ise ortastatları Aram ve Fenike sitali iki grupta tanımlamaktadır. Bkz. 1993: 148-149.

yaşamdan dine kadar birçok konunun betimlendiği kabartmalarda denizle bağlantılı olanların ikisi güney kapısında biri kuzey kapısında olmak üzere üç ortostat bloğunda görülmektedir.³¹

Karatepe-Aslantaş (AZATİWATAYA) Ortostatlarında Görülen Tekne Betimleri

Tekne betimlemelerin olduğu iki ortostat, kaleye güney yönde girişi sağlayan yukarı kapı (güney kapısı) üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Tepesinin eteklerinden başlayarak kalenin sur duvarına paralel ve düz bir hatta uzanan yaklaşık 200m uzunluğundaki rampa güney kapısında son bulmaktadır.³² Bir ön avlu kale içerisine geçişi sağlayan giriş odası ve giriş odasının hemen arkasındaki hatta karşılıklı duran odalardan oluşan kapı kompleksinde yaklaşık 60 ortostat bulunmaktadır. Kapının iç taraftaki sol yan odasında yer alan 13 ve 14 numaralı ortostatların üzerindeki konular, her iki kapının ortostatlarında sıkça görülen günlük yaşamla ilgilidir. Nehir kenarında yapılan avlanma olarak tanımlanmışlardır (Levha 3c-d).³³ 13 numaralı ortastatta beş büyük, bir küçük su kuşu tasvir edilmiştir. Ana sahne ise 14 numaralı ortastattır. Ortastatın sağ kısmı bir hatla sınırlandırılmıştır. En üstte betimlenmiş olan teknenin; ön ve arkası kesik şekilde dik olarak aşağı inmekte ve karın kısmında yuvarlatılarak sonlandırılmaktadır. Teknenin küpeşesi kalın bir hatla belirgin hale getirilmiştir. Oval gövdeye sahip tekne tipik bir nehir teknesi formundadır. Tekne üzerinde iki kişi profilden betimlenmişlerdir. Teknenin ön kısmında olan figür ayakta durmakta ve her iki eliyle balık ağı tutmaktadır. Ağın, atılmak üzere mi yoksa toplanmak üzere mi olduğu tanımlanamamaktadır. Teknenin arkasındaki figür ise oturur şekilde tasvir edilmiştir. Profilden işlenmiş figürün sağ kolu görünmemektedir. Sol elinde ise kısa kürek (paddel) tutmaktadır.³⁴ Teknenin karın altında oldukça büyük bir balık betimlenmiştir. Sahnenin en altında ise sola dönük bir figür, figürün önünde ise büyük sayılabilecek bir su kuşu tasvir edilmiştir. Ayakta olan figürün sağ ayağı öne atılmış sol kolu ise omuz hizasında ileri doğru uzatılmıştır. Öne doğru uzatmış olduğu sol elinde raket ya da kepçe benzeri bir nesne tutmakta³⁵, sağ elinde ise yarım daire formunda tutamaklı bir obje görülmektedir. Oldukça hareketli ve canlı olarak betimlenmiş olan sahnede hareketlerin başlangıç ve bitiş anları başarılı bir şekilde verilmiştir.³⁶ 13 ve 14 numaralı ortostatlar üzerindeki konular birlikte değerlendirildiğinde kara ve su içerisinde yapılan av sahnesi tanımlanabilmektedir. İhtimaldir ki Ceyhan Nehrinde yapılan balık avı ve yine nehir etrafında gerçekleştiriliyor olduğu düşünülen kuş avı görülmektedir.

Güney kapısındaki bir başka tasvir sağ yan odada 5. numaralı ortastatta karşımıza çıkmaktadır (Levha 4a-b). 5 numaralı ortostat büyük oranda tahrip olmuş, günümüze yarısı korunarak gelmiştir. Yoğun tahribattan ötürü tüm detayları ile tanımlama yapılamasa da, özellikle gövde ile ilgili bazı özellikleri görülebilen bir gemi tasviri yer almaktadır. Gemi, yüksek pruva (baş) ve yüksek pupaya (kıç) sahiptir. Bu özelliği nedeniyle su kesim hattı oldukça düşük olmalıdır. Bir başka tanımlama ile karina kısmı dardır. Düz omurgaya sahip teknenin, baş kısmında mahmuz olarak adlandırılabilir bir çıkıntı bulunmamaktadır. Bordasında korunmuş olan iki kürek kısa formu ve uç kısımları kanca şeklindedir.³⁷ Geminin dümeni dikdörtgen palalıdır. Ortastatın üst kısmının tahrip olması nedeniyle; yelken direği, seren direği, yelken, baş ve kıç bodoslamada platform ya da küpeşte üstünde korkulukların var olup olmadığı veya formları üzerine yorum yapma imkânı bulunmamaktadır. Ancak geminin uzun omurgası, dümeni ve kürek formu açısından kalenin kuzey kapısındaki 19. Ortastattaki savaş gemisiyle benzer özellikler taşıdığı

³¹ Çambel, Özyar, 2003: 33, 39, 41, 65 vd.

³² Çambel, 1949: 22; Akman, 2014: 57.

³³ Alkım, 1948: 540, Lev. CXXXIV, Res. 13; Çambel, 1949: 27; Çambel, Özyar, 2003: 108.

³⁴ Çambel, Özyar, 2003: 108.

³⁵ Çambel, 1949: 27.

³⁶ Çambel, 1949: 27; Çambel, Özyar, 2003: 108.

³⁷ Uç kısmı dışa eğik kürek formunu M.Ö. 8 yy Ege savaş gemilerinde ve Karatepe Aslantaş Kuzey kapısı 19. Nolu ortastatdaki savaş gemisinde görülmektedir. Detaylı bilgi için sırasıyla bkz. (Waschmann, 2009:186, Fig.8.50b; Çambel, Özyar, 2003: Taf. 96-97.

söylenebilmektedir.³⁸ Teknenin altındaki sahnede, gövdesinin ve başının bir kısmı korunmuş insan betimi bulunmaktadır. Yüz üstü duran betimin kolları başının önünde elleri açık ve hareketsizdir. Hareketin bir anını ve olasılıkla da son halini yansıtan bu betimde, su yüzeyinde yüzüstü ve hareketsiz durması sebebiyle kişi ölü olarak tanımlanmıştır (Levha 4a-b).³⁹ Sahnenin tümüne bakıldığında mücadele ile ilgili bir anlatım söz konusudur.

Karatepe ortastatlarının içerisindeki en önemlilerinden biri, kuzey kapısı sağ yan odada 19 numaralı kabartma üzerindeki gemi tasviridir.⁴⁰ 1.15m yüksekliğinde 0,96m genişliğinde ve 0,43m kalınlığa sahip ortastat üzerinde oldukça hareketli bir konu tasvir edilmektedir. Konu içerisinde öne çıkan betim gemidir. Düz omurgaya sahip gemi ince uzun gövdelidir. Pruva altında yer alan ve savaş gemilerini ticari gemilerden ayıran özellik olarak görebileceğimiz mahmuz burada dikdörtgen formdadır.⁴¹ Pruva üzerinde yüksek bir platform yer almaktadır. Yüksek platforma, ön kısmını çevreleyen korkulukla güvenli ve hareket kolaylığı sağlayan özellik kazandırılmıştır. Platform güverte seviyesinde daha yüksektir. Bu şekildeki pruva (baş) üzerindeki yüksek platform Ege savaş gemisi tipolojisindeki önemli özelliklerdendir.⁴² Pruva (baş) kısmında başlayan yüksek korkuluk geminin tüm gövdesi boyunca devam etmektedir. Küpeşte üzerinde daha dar olan korkuluk, pupa (Kıç) kısmında yeniden yüksek bir hal almaktadır (levha 5a). Geminin güvertesi, pruvadan (baş) pupaya (kıç) kadar uzanıyor olmalıdır. Güverte platformdan daha düşük seviyededir ve Ege örnekleri gibi⁴³ küpeşteden küpeşteye kadar olan alanın tümünü kapatmamaktadır (Levha 5b).⁴⁴ Karatepe gemisinin güverteyle ilgili belirleyici bir diğer unsuru ise küpeşte üzerinde korkulukların bulunması ve korkulukların arkasında ayaklarını uzatarak oturur vaziyette insanların betimlenmiş olmasıdır.⁴⁵ Bu da üzerinde rahatça hareket edebilecek, büyük olasılıkla küpeşte ile bitişik ve onunla paralel olarak baştan kıça uzanan güvertenin varlığını göstermektedir.

Kabartmada beş adet⁴⁶ kanca uç olarak tanımlanabilecek kürek görülmektedir.⁴⁷ Küreklerin denize uzatılması için bordada ayrıca bir lombar deliği bulunmamaktadır. Kürekler küpeşte üstündeki korkulukların arasından denize inmektedir. Kanca uca sahip kürekler oldukça dikkat çekicidir. Karatepe ile direk eşleştirilemeye de McGrail Mezopotamya da dokuz farklı kürek tipinin varlığını tanımlamıştır. Bunlardan biri Karatepe örneğinde olduğu gibi kanca formdadır.⁴⁸ Kanca şeklindeki bu kürek formu, Tiglath Pileser III dönemine tarihlenen Til Barsib sarayındaki duvar resmindeki Fenike özellikleri gösteren savaş gemisinde de görülmektedir.⁴⁹ Bu forma sahip küreklere örnek olarak gösterilebilecek bir diğer buluntu Batı Anadolu'da İzmir Liman Tepe yerleşiminde karşımıza çıkmaktadır. Liman Tepe (LMT II 1) Geç Tunç Tabakasına (LH IIIC) tarihlenen bir krater paçasında bir kürekçi elinde kanca uçlu (paddel) kürekle görülmektedir.⁵⁰ Diğer örnekler nazaran daha erken ve Ege tekne formuna ait bir tekne betimi üzerinde yer alması açısından önemlidir.

³⁸ Çambel, Özyar, 2003: 110.

³⁹ Çambel, Özyar, 2003: 110.

⁴⁰ Alkım, 1948: 545; Çambel, 1949: 28; Çambel, Özyar, 2003: 84 vd. (Halet Çambel bu kabartmayı A grubu içerisinde değerlendirmektedir).

⁴¹ Casson, 1995: 49; Çambel, Özyar, 2003: 85.

⁴² Casson, 1995: 51, Fig. 67-72; Çambel, Özyar, 2003: 85.

⁴³ Casson, 1995: 51, Fig. 69

⁴⁴ Çambel, Özyar, 2003: Abb. 114b.

⁴⁵ Çambel, Özyar, 2003: 85

⁴⁶ Kabartma üzerinde geminin sol yanı görülmektedir. Aynı sayıda sağ yüzde de olmalıdır. Yanı beş çift kürek varlığında söz edilebilir. Benzer örnekler bakıldığında kürek sayısı daha fazladır. Kabartma da alan darlığından ötürü bu sayı beşte tutulmuş olmalıdır.

⁴⁷ Çambel, Özyar, 2003: 86

⁴⁸ Buradaki örnek Karatepe örneği ile gemi formu açısından benzeştirmek mümkün değildir. Ancak küreğin formu açısından bakıldığında bir benzerlik söz konusudur. Detaylı bilgi için Bkz. McGrail 2009: 69-71, Fig. 3.16e

⁴⁹ Çambel, Özyar, 2003: 88, Abb. 117.

⁵⁰ Aykurt, 2016: 494, 498, 499. Fig. 4-5.

Karatepe-Aslantaş gemisinin kontrolü geniş palaya sahip yan dümenle yapılmaktadır. Kabartma, detaylı incelendiğinde bir dümen kutusu görülmemektedir. İhtimalle çift olan bu dümenler ip ve halatlarla kış bodoslama üzerinden kontrol edilmektedir.⁵¹ Geminin pupası (kış bodoslaması) yüksek bir şekilde geminin içine doğru bir baş gibi uzanmaktadır. McGrail Karatepe gemisini, MÖ 8 yy'da Ege tekne tipolojisinde kullanılan kuş başlı kış bodoslamalı formlar içerisinde değerlendirmiştir.⁵² Sedir ağacından yapılmış olması gereken yelken direği tek bir parçadan oluşmaktadır. Toplanmış yelkenin sarılmış olduğu seren direği gemi boyu uzunluğundadır. Benzer örnekler Senharib sarayındaki duvar resimlerinde görülmektedir. Karatepe örneğinde olduğu gibi üçgen formlu uçlara sahip yelkenin sarılmış olduğu seren direği gerçeğe yakın boyda Karatepe örneğinin aksine daha kısa tasvir edilmiştir.⁵³ Geminin arması oldukça iyi betimlenmiştir. Armaya ait altı halat görülmektedir. Ortada olanlar belli bir açıyla güverte üzerine inmektedir. Bu iki halat baş ve kış ıstıralya özelliği göstermektedir. Dışta olan dört halat ise yelkenin açma ve toplanmasını sağlayan halatlardır.⁵⁴ Gemi üzerinde dört kişi görülmektedir. Bunlardan biri pruvadaki (baş) platform üzerinde, sola dönük şekilde ayakta durmaktadır. Baş ve ayakları profilden gövde cepheden gösterilmiş olan figürün sol eli belinde sağ eliyle ise istinga halatlarından birini tutmaktadır. İki figür güverte üzerinde oturur pozisyonda, ayaklarını ve kollarını uzatmış şekilde gösterilmiştir. Dördüncü figür ise yüksek bir kavisle gemi içine doğru kuş başı şeklinde uzanan pupada (kış) oluşan platform üzerinde ayaklarını uzatmış şekilde oturmaktadır. Gemi kaptanı olarak düşünülen figürün sol kolu bel hizasında dirsekten bükülmüş şekilde tasvir edilmiştir. Sağ elini baş hizasına kaldırmış şekilde ve elinde konik formlu küçük bir kap tutmaktadır.

Geminin altında iki kişi su içinde, güney kapıdaki örneğin aksine hareketli olarak yüzer şekilde betimlenmişlerdir. Ayrıca dördü büyük dördü küçük olmak üzere toplam sekiz balık tasvir edilmiştir (Levha 4c-d).⁵⁵ Ortastat üzerindeki anlatılan konu ve betimleme tamamen deniz kültürüyle ilgilidir. Savaş gemisi, üzerindeki figürler, deniz içindeki düşman ya da dost askerlerin yüzer pozisyonda verilmesi, balıkların farklı yönlere gider şekilde betimlenmiş olması canlı ve hareketli bir sahne anlayışını göstermektedir.

SONUÇ

Denizden içeride bir sınır karakolu ve ihtimaldir ki mevsimlik olarak aktif şekilde kullanılan Azatiwataya'nın ortastatlarında denizle ilgili tasvirlerin görülmesi, yerleşimcilerin kökenleri ile bağlantılı olmalıdır. Deniz kültürünü bilen ya da deniz kültürleriyle etkileşim içerisinde olan bir topluluk olduklarının göstergesidir. İki ayrı kapıda üç ortastatta bulunan tasvirlerden ikisi açık denizle bağlantılı gemilerdir. Biri ise yerel ölçekte kullanım görmüş teknedir. Karatepe-Aslantaş ortastatlarında işlenen konuların başında günlük yaşam gelmektedir. Bunlar içerisinde av sahneleri de önemli yer tutmaktadır. Güney kapısı 14 numaralı ortastattaki betimde günlük yaşam içerisindeki av sahnesi bulunmaktadır. Balık ve su kuşu avcılığının yapıldığı sahne oldukça hareketlidir. Yine güney kapıda yarısı korunmuş olan 5 numaralı ortastatta bir mücadele anı betimlenmiştir. Tam olarak korunmamış olsa da düz omurgalı, uzun gövdeli, kış bodoslamada yan dümen küreğine sahip bir savaş gemisinin varlığı tespit edilebilmektedir. Suyun içerisinde hareketsiz duran insan figürü bir mücadele anının göstergesidir. Denizle bağlantılı en önemli tasvir kuzey kapısı 19 numaralı ortastat üzerinde yer almaktadır. Savaş gemisi olarak tanımlanan gemi alçak pruva yüksek pupaya sahiptir. Pupa kısmı yüksek bir kavis çizerek teknenin içine doğru kuş başı şeklinde uzanmaktadır. Bu türdeki kuş başı formuna sahip

⁵¹ Çambel, Özyar, 2003: 86-87.

⁵² McGrail, 2009: 186, Fig.8.53.

⁵³ Çambel, Özyar, 2003:87, Abb.116.

⁵⁴ Çambel, Özyar,2003: 87.

⁵⁵ Çambel, Özyar,2003: 84.

kıç bodoslaması Ege tekne tipolojisinden bilinmektedir.⁵⁶ Purava kısmının yüksek bir platforma sahip olması ve yüksek korkulukla korunması, küpeşte üstünde Fenike savaş gemisi örneklerinin aksine alçak boy korkulukların yer alması ve dar da olsa bir güvertenin varlığı Karatepe Aslantaş savaş gemisini Ege tekne tipolojisi içerisine sokmaktadır.⁵⁷

Kalenin ve doğal olarak ortastatların tarihlendirilmesiyle ilgili olarak, bilim insanları birbirini destekler önerilerde bulunmuşlardır. Bossert 1948 yılında Karatepe yazıtları üzerine yayınlamış olduğu makalesinde MÖ 8 yy son çeyreğini önermektedir.⁵⁸ 1949'da Akurgal Geç Hitit tasvirli sanat eserleri üzerine yapmış olduğu incelemeyle Karatepe-Aslantaş için Geç 8 yy erken 7yy tarihini önermiştir.⁵⁹ Mellink ve Frankfort yapmış oldukları incelemelerde Karatepe-Aslantaş kale yerleşimi için diğer bilim insanları ile benzer tarihler önermişlerdir. Çambel ve Özyar son yayınlarında kalenin kullanımını MÖ 8 yy sonu olarak önermektedirler. Bu tarihlerden hareketle Karatepe-Aslantaş /Azatiwata kale yerleşimi MÖ 8 yy ikinci yarısında kullanım görmüş bir sınır karakolu şeklinde tanımlanabilir.⁶⁰ Ayrıca kaleyi oluşturan sur sistemi ve bu sistem üzerinde yer alan giriş kapıları mimari tanımlama açısından önemli olmuştur. Kapılar üzerindeki mimari kabartmalar (ortastatlar) dönemsel olayların anlaşılmasının yanı sıra üzerlerinde barındırdıkları çift dilli yazıtlarla da dil bilimine önemli katkılar sunmuştur. Ülkemizdeki ilk açık hava müzesi olan Karatepe Aslantaş ve tabii ki Prof. Dr. Halet Çambel Osmaniye'nin en önemli kültürel mirasları arasında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akman, M. S., Bossert, E.M. ve W.F. Bossert (2014). *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Berlin*.
- Akurgal, E. (1993). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Alkım, U. B. (1948). Karatepe Kazısının Arkeolojik Sonuçları. *Die Ausgrabungen von Karatepe. Belleten*, XII(47), 533-548.
- Alkım, U. B. (1958). Karatepe'de Çalışmaları. *Belleten*, XXII(85), (Ankara) Türk Tarih Kurumu, 629-630.
- Alkım, U. B. (2011). Onbir Mevsimlik Karatepe Kazılarının Mimarlık Sonuçlarına Toplu Bir Bakış. *V. Türk Tarih Kongresi (s. 71-80)*, (Ankara) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, IX(5), 2.Baskı (Tıpkıbasım).
- Aykurt, A; Erkanal, H. (2016). A Late Bronze Age Ship From Liman Tepe With Reference To The Late Bronze Age Ship From İzmir / Bademgediği Tepesi And Kos / Seraglio. *Oxford Journal of Archaeology* 36(1)493-502.
- Basch L. (1987). *Le Musee Imaginaire de la Marine Antique*. Athens: Institut Hellenique Pour La Presvation De La Tradition Nautique.
- Bossert, Th. H., Alkım, U. B., Çambel, H. vd. (1950). *Karatepe Kazıları Birinci Ön Rapor. Die Ausgrabungen auf dem Karatepe Erster Vorbericht*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bossert, Th. H. (1948). Karatepe'de Bulunan Fenike-Eti Bilinguis'leri. *Belleten*, XII(47). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bostancı-Kolonkaya, N. (2011). The Use Obsidian in Coastal Western Anatolia During The Early Bronze Age. (Editör: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou). *ACROSS: The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millennium B.C. – Exhibition*. İstanbul, 154–158.
- Casson, L. (1995). *Ships and Seamanship in the Ancient World*. London: The Johns Hopkins University Press.

⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. Waschmann, 2009: 186 vd.

⁵⁷ Çambel, Özyar, 2003: 87.

⁵⁸ Bossert H.T. 1948: 522.

⁵⁹ Çambel, Özyar, 2003: 142.

⁶⁰ Çambel, Özyar, 2003: 141.

- Casson, L. (2002). *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler* (Çev. Gürkan Ergin). İstanbul: Homer Kitapevi.
- Çambel, H. (1949). Karatepe Heykeltraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülahazalar. *Belleten*, XIII(49), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 21-36.
- Çambel, H. (2001). Karatepe-Aslantaş Öyküsü. The Story of Karatepe-Aslantaş. (Editör: M. Eminoğlu). *Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi. From Boğazköy to Karatepe Hititology and the Discovery of the Hittite World*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çambel, H., Akman, M.S. ve M. Akman (2001). Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1998-1999 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 22(1), 289-303.
- Çambel, H. ve A. Özyar (2003). *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya. Die Bildwerke*. Maniz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Darga, M. (1986). Karatepe-Azatiwataya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları. *Anadolu Araştırmaları* 10, 371-400.
- Darga, A. M. (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları
- Harari, Y. N. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens-İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (Çev: Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Horejs, B., Milic, B. vd. (2015). The Aegean in the Early 7th Millennium BC: Maritime Networks and Colonization. *Journal of World Prehistory*, 28(4), 289-330.
- McGrail, S. (2009). *Boats of the World From The Stone Age to Medieval Times*. New York: Oxford University Press.
- Orthmann, W. (1971). *Untersuchungen zur Spaethethitischen Kunst*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Özdaş, H. (2000). *Anadolu'da Tekne Tipolojisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdoğan, M. ve A. Koyunlu (1986). Yarımburgaz Mağarası, 1986 Yılı Çalışmalarının İlk Sonuçları ve Bazı Gözlemler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 32/33, 4-18.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe: Kanış / Neşa*. Yapı Kredi Yayınları-2210, Sanat-122. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Perles, C., Takaoğlu, T. ve B. Gratuze (2011). Melian obsidian in NW Turkey: Evidence for early Neolithic trade. *Journal of Field Archaeology*, 36(1), 42-49.
- Stampolidis, N. ve P. Sotirakopoulou (2011). Pre-Bronze Age Cyclades. (Yay: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou). *ACROSS: The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millennium B.C. - Exhibition*, İstanbul, 26-32.
- Şahoğlu, V. (2011). Interregional Contacts between Anatolia and the Cyclades during the Early Bronze Age. (Yay: V. Şahoğlu ve P. Sotirakopoulou). *ACROSS: The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millennium B.C. - Exhibition*, İstanbul, 172-177.
- Şahoğlu, V. ve R. Tuncel (2014). New Insights into the Late Chalcolithic Coastal Western Anatolia: A View from Bakla Tepe, İzmir. (Editör: B. Horejs ve M. Mehofer). *Western Anatolia Before Troy Proto-Urbanisation in the 4th Millenium BC?*, Vienna: Austrian Academy of Sciences Press, 65-83.
- Waschmann, S. (2009). *Seagonig Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*. Amerika: Texas A&M University Press.

EKLER:

Levha 1

(a)

(b)

Nagade II Dönemi boyalı seramikleri tekne ve yelken modelleri

(c)

*Naksos Korphi- taş plaka
Erken Kiklad I*

(e)

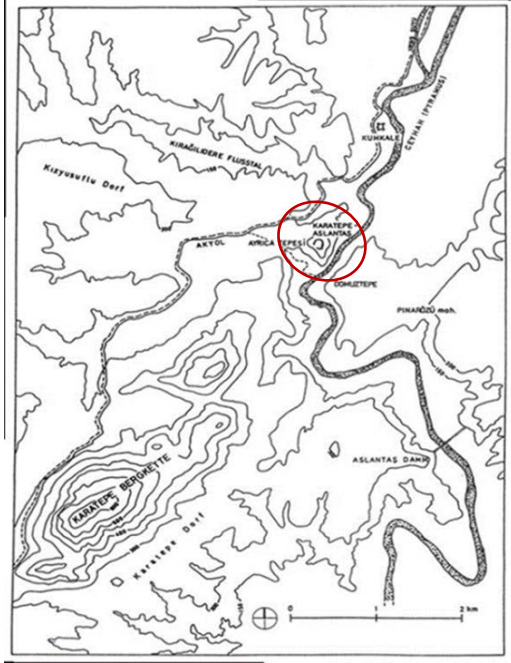
Milos-Phylakopi Erken Kiklad III

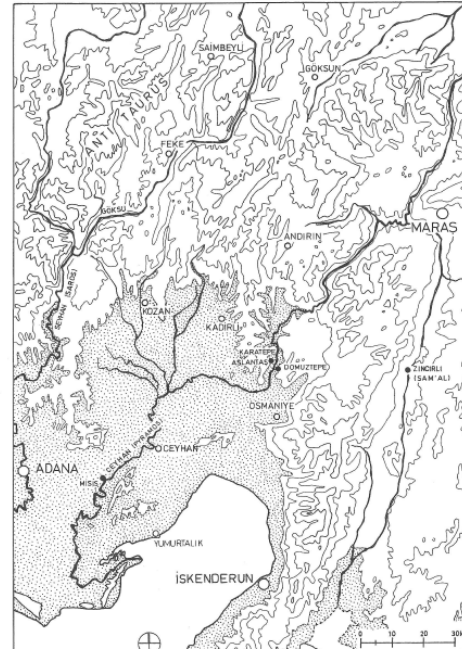
(d)

*Syros- Kiklad Tavası (olasılıkla Mezarlık Buluntusu)
Erken Kiklad I*

Levha 2

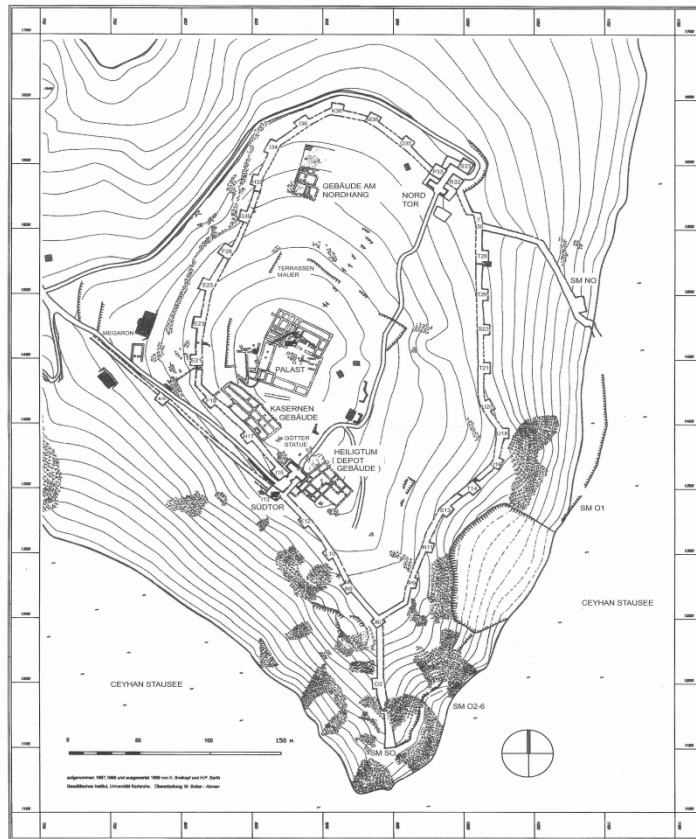

(a)

(b)

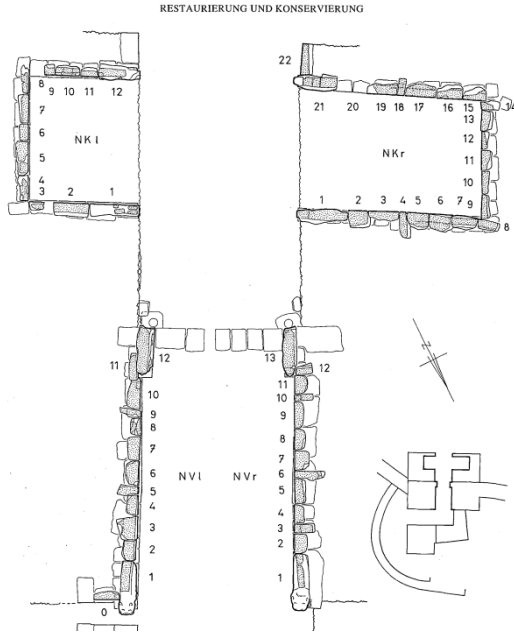
Karatepe-Aslantaş Çevresi ve eş yükselti planları

(c)

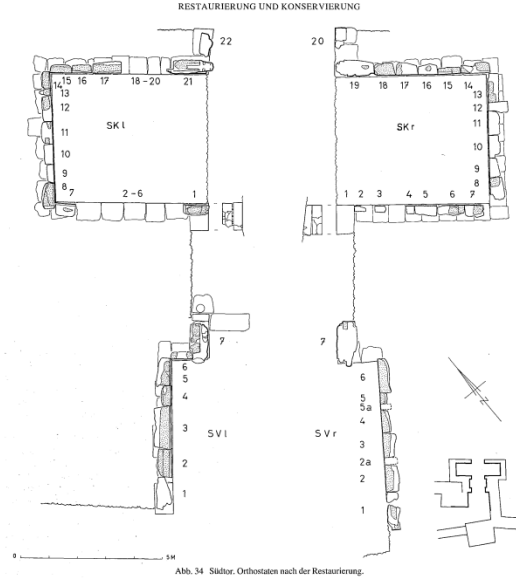
Karatepe-Aslantaş sur sistemi ve yerleşim planı

Levha 3

a

Kuzey Kapı

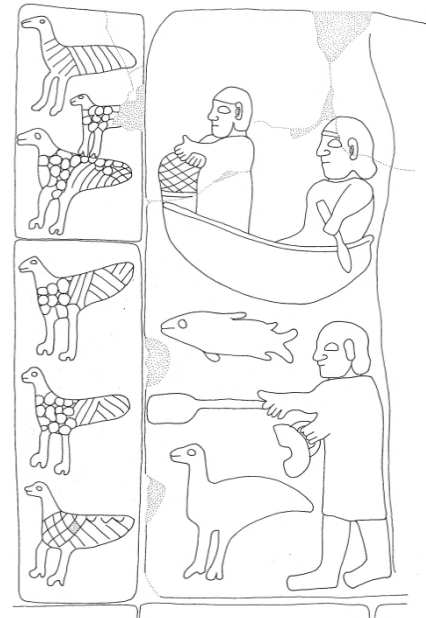

b

Güney Kapı

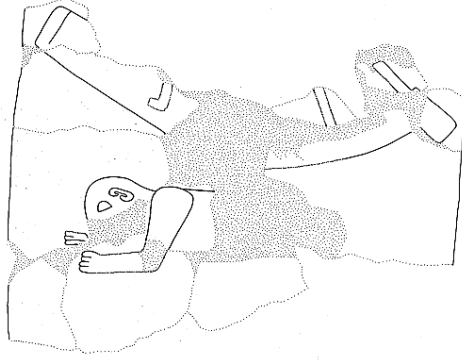
c

d

Güney Kapısı Sol Yan Oda 13-14 Nolu Ortastatların Fotoğraf ve Çizimi

Levha 4

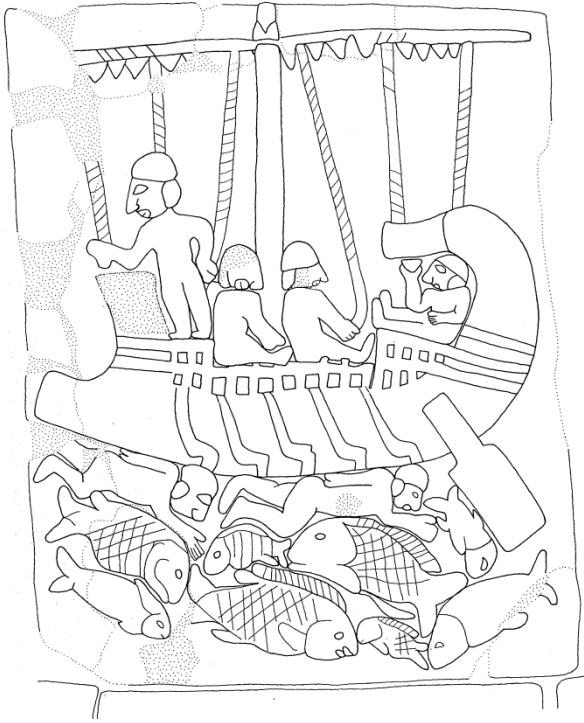

a

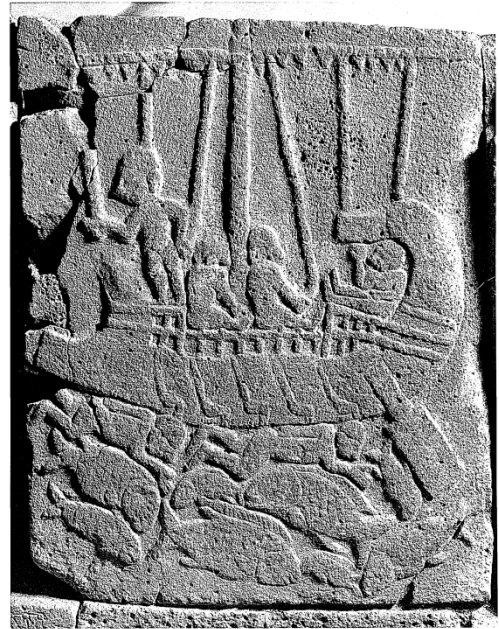

b

Güney Kapısı Sağ Yan Oda 5 Nolu Ortastatın Fotoğraf ve Çizimi

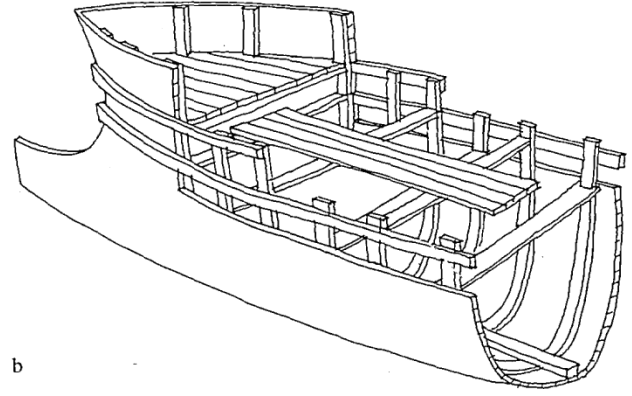
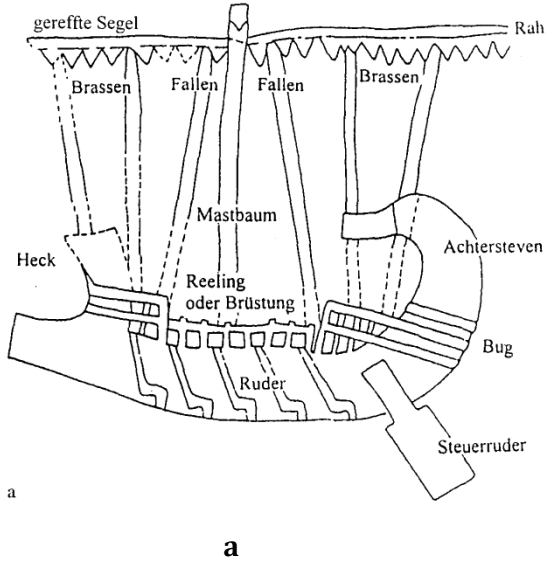
c

d

Kuzey Kapısı Sağ Yan Oda 19 Nolu Ortastat Fotoğraf ve Çizimi

Levha 5

Güney Kapı 19 Nolu Ortastat Gemi Çizimi

Güney Kapı 19 Nolu Ortastat Rekonstrüksiyonu

LEVHA LİSTESİ:

Levha 1a: Mısır Negade II Dönemine ait üzerine tekne betimi ve su kuşlarının olduğu büyük boy kap, Frühe Hochkultuen (Aegypter, Sumerer, Assyrer, Babylonier, Hethiter, Minoer, Phöniker, Perser)(1997), (Mannheim) F.A. Brockhaus GmbH.

Levha 1b: Mısır Negade II Dönemi üzerinde yelkenli tekne betimi olan kap, Fig. 2.5 McGrail, S. (2009). Boats of the World From The Stone Age to Medieval Times (New York) Oxford University Press.

Levha 1c: Naksos Korphi- taş plaka Erken Kiklad I, Fig.10

Levha 1e: Milos, Phylakopi Erken Kiklad III, Üzerinde tekne betimi olan seramik parçası Stampolidis, N., Sotirakopoulou, P. (2011). ""V. Şahoğlu – P. Sotirakopoulou (yay.), ACROSS: Early Cycladic Period: Trade and Interconnections – Exhibition (İstanbul), s.101–109.

Levha 1d: Syros Erken Kiklad II, Baskı ve kazıma bezemeli "Kiklad Tavası" Stampolidis, N., Sotirakopoulou, P. (2011). ""V. Şahoğlu – P. Sotirakopoulou (yay.), ACROSS: Early Cycladic Pottery – Exhibition (İstanbul), s.101–109.

Levha 2a: Karatepe ve Çevresi Eşyükselti Haritası, Tafel 3

Levha 2b: İskenderun körfezi ve Doğu Kilikya Haritası, Tafel 2b

Levha 3a: Karatepe – Aslantaş kuzey Kapı Planı, Abb 27

Levha3b: Karatepe – Aslantaş Güney Kapı Planı, Abb 34

Levha3c: Güney Kapısı Sol Yan Oda 13-14. Ortastatların Fotoğrafı, Tafel 173

Levha 3d: Güney Kapısı Sol Yan Oda 13-14. Ortastatların Çizimi, Tafel 172

Levha 4a: Güney Kapısı Sağ Yan Oda 5. Ortastatın Çizimi, Tafel 186b

Levha 4b: Güney Kapısı Sağ Yan Oda 5. Ortastatın Fotoğrafı, Tafel 187b

Levha 4c: Kuzey Kapısı Sağ Yan Oda 19. Nolu Ortastat Çizimi, Tafel 96

Levha 4d: Kuzey Kapısı Sağ Yan Oda 19. Nolu Ortastat Fotoğrafı, Tafel 97

Levha 5a: Güney Kapı 19 Nolu Ortastat Gemi Çizimi , Abb 114a

Levha 5b: Güney Kapı 19 Nolu Ortastat Rekonstrüksiyonu, Abb 114b

Çambel, H., Özyar A. (2003). Karatepe-Aslantaş Azatiwataya. Die Bildwerke, Maniz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Levha 2c: Karatepe-Aslantaş Yerleşim Eşyükselti Haritası ve Yerleşim Planı Çizimi, Beilage 1

Akman, M. S., Bossert, E.M., Bossert, W.F. (2014). Karatepe-Aslantaş Azatiwataya (Berlin).